

Хомутенко Віра Петрівна,

кандидат економічних наук, професор, судовий експерт, тел. 067-700-11-67, e-mail: homutenko-vera@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-7204-7209>

Хомутенко Алла Віталіївна,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, вул. Преображенська, 8, тел. 048-722-59-97, e-mail: 24.06.alla@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-717>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНИХ ВТРАТ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ПРЕДМЕТУ СУДОВО- ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність удосконалення понятійно-категоріального апарату, який дозволить однозначно тлумачити дефініцію терміну «економічний збиток», що, в свою чергу, сприятиме правильному визначенню експертом предмету дослідження та поставлених завдань. Встановлено, що російська агресія спричинила розробку та прийняття низки нормативно-правових актів, які врегульовують питання визначення завданої Україні шкоди. Проаналізовано тлумачення термінів «збиток», «упущена вигода», «економічні втрати», які розкриваються у вітчизняному законодавстві та в наукових працях. Розкрито положення Закону про бухгалтерський облік та Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності», які регламентують сутність доходів і прибутку. Зроблено висновок, що перевищення витрат над доходами є збитком. Наведене авторське бачення сутності збитків як економічної категорії. Виявлено, що в діючих нормативно-правових актах відсутнє тлумачення понять «втрачене», «пошкоджене» та «знищене» майно. Розкриті положення зареєстрованого у Верховній Раді України Проекта закону про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії. Встановлено, що поняття «збитків» розглядається науковцями з двох позицій: з юридичної та з економічної. Розкрито економічну природу збитку підприємства. Доведено, що різність підходів у трактуванні збитків та їх складу суттєво впливає на визначення предмету судово-економічної експертизи. Виявлено, що з приводу визначення предмету судово-економічної експертизи відмічається певна дискусійність наукових поглядів. Сформовано матрицю, в якій узагальнено погляди науковців та практиків на предмет судово-економічної експертизи.

Ключові слова: економічні втрати, збитки, предмет, судово-економічна експертиза, війська агресія.

Khomutenko Vira Petrivna,

Candidate of Economic Sciences, Professor, Judicial Expert, e-mail: 24.06.alla@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7176-9613>

Khomutenko Alla Vitaliivna,

Doctor of Economic Sciences Professor, Professor of the Department of Finance, Odessa National Economic University, Odessa, st. Preobrazhenskaya, 8, 0939644400, e-mail: homutenko-vera@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-7204-7209>

THEORETICAL ASPECTS OF UKRAINIAN ENTERPRISES ECONOMIC WASTAGE AS A RESULT OF THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AS A SUBJECT OF COURT ECONOMIC EXPERTISE

Abstract. The article substantiates the need to improve the conceptual and categorical apparatus, which will unambiguously interpret the definition of the term «loss», which, in turn, will contribute to the correct definition of the research subject and tasks by experts. It has been established that the Russian aggression led to the development and adoption of a number of legal acts that will regulate the issue of determining the damage caused to Ukraine. The interpretation of the terms «loss», «lost profit», «economic wastage», which are disclosed in domestic law and scientific works, is analyzed. The provisions of the Law on Accounting and the National Regulation (Standard) of Accounting «General Requirements for Financial Reporting», which regulate the essence of income and profits, are disclosed. It is concluded that the excess of costs over revenues is a loss. The author's vision of the essence of losses as an economic category is given. It was found that in the current regulations there is no interpretation of the concepts of «lost», «damaged» and «destroyed» property. Provisions of the Draft Law on Protection of Property Rights and Other Real Rights of Persons Victims of Armed Aggression registered with the Verkhovna Rada of Ukraine have been examined. It is established that the concept of «losses» is considered by scientists from two positions: legal and economic. The economic nature of the company's loss is revealed. It is proved that the difference of approaches in the interpretation of losses and their composition significantly affects the definition of the subject of forensic economic examination. It is revealed that there is a certain debatability of scientific views on determining the subject of forensic economic examination. A matrix has been formed, which summarizes the views of scientists and practitioners on forensic economic expertise.

Key words: economic wastage, losses, subject, court economic expertise, military aggression.

Постановка проблеми. Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну призвело до трильйонних збитків, до яких належать не лише прямі збитки, нанесені вітчизняній інфраструктурі та втрати економіки, а й упущена вигода вітчизняних суб'єктів господарювання різних форм власності. Ні в кого не викликає сумнівів відносно того, що країна-агресор повинна компенсувати всі завдані економічні втрати. Водночас, для цього їй необхідно визначити та належним чином обґрунтувати. Саме тому виникає об'єктивна необхідність формування теоретичних, нормативно-правових і методичних засад проведення судово-економічної експерти економічних втрат українських підприємств внаслідок військової агресії Російської Федерації. З цією метою, перш за все, варто розробити понятійно-категоріальний апарат, який дозволить однозначно тлумачити дефініцію терміну «економічний збиток», що, в свою чергу, сприятиме правильному визначенню експертом предмету дослідження та поставлених завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та особливості збитків розглядали у своїх наукових публікаціях: К.Л. Бугайчук, Д.М. Корнієнко, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, М. П. Дончик, Й.С. Завадській, Т.В. Осовська, О.О. Юшкевич, Л.О. Єсіпова, Т.Є. Крисань В.І. Новошицька, І.Ф. Коваль, С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Ксенко, С.І. Юрій, І.Ю. Поліщук. Незважаючи на значну кількість проведених досліджень, поняття «збитки» ще й досі чітко не визначене, що ускладнює визначення предмету судово-економічних експертиз. Щодо останнього як в науці, так

і в експертній практиці також односторонності розуміння. Саме тому ці питання досліджували: О.О. Ковальчук, М.Т. Білуха, А.М. Ужва, О.В. Аніщенко, О.Л. Данильченко, П.П. Чеберяк, Л.М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян та ін. Водночас, військова агресія Російської Федерації внаслідок якої українські підприємства зазнали мільярдних збитків обумовила необхідність формування теоретичних, нормативно-правових і методичних засад проведення відповідних судово-економічних експертиз.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів та окреслення прикладних проблем, які виникають при визначенні судово-економічною експертизою розміру економічних втрат українських підприємств усіх форм власності внаслідок військової агресії Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виявлення й розкриття проблемних питань з визначення предмету судово-економічної експертизи щодо визначення розміру економічних втрат, завданих військовою агресією Росії, необхідно, перш за все, розглянути понятійно-категоріальний апарат і наявні підходи до видів економічних втрат та визначення їх розміру.

Слід зазначити, що в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20.03.2022 р. №326 наведено, що основними показниками економічних втрат суб'єктів господарювання є: 1) вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна; 2) упущена вигода; 3) втрати від неоплачених товарів, робіт та послуг, наданих та

спожитих на тимчасово окупованих територіях [1]. Разом з тим, у нормативно-правовому акті відсутнє визначення поняття економічних втрат.

У Словнику іншомовних слів наведено тлумачення поняття втрат як «зазнання збитків, втрата майна» [2]. Під збитками, відповідно до п. 2 ст. 224 Господарського кодексу України (далі – ГКУ), розуміють «витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною». Разом з тим, у п. 1 ст. 225 ГКУ до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються: вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна; додаткові витрати (штрафні санкції, вартість додаткових робіт та матеріалів), понесені стороною, яка зазнала збитків унаслідок порушення зобов'язання другою стороною; неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати в разі належного виконання зобов'язання другою стороною; матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом [3]. А от у ст. 22 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) визначено, що збитками є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [4]. Отже, у ГКУ та ЦКУ відсутня тотожність понять «упущеної вигоди». Крім того,

у ГКУ «втрачена вигода» розглядається у вигляді «неодержаного прибутку», разом з тим, це різні за своєю природою поняття. Так, згідно з положеннями Закону про бухгалтерський облік та Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності»: «доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, яке призводить до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників)» [5; 6]. З цього виходить, що зменшення активів та збільшення зобов'язань є втратами економічними вигод, а якщо «прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати» [6], то перевищення витрат над доходами є збитком.

Доцільно зазначити, що економічна вигода – це потенційна можливість отримання підприємством грошових коштів від використання активів (ст. 1 Закону про бухгалтерський облік) [5, ст. 1]. Водночас, під зменшенням економічних вигод, в міжнародних стандартах бухгалтерського обліку розуміють збитки. Згідно з п. 3 НП(С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» збиток визначається як перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати [6]. На думку В. І. Новошицької таке визначення «більшою мірою встановлює механізм самого розрахунку суми збитку при веденні бухгалтерського обліку, не відображаючи повною мірою правової природи та змісту такого поняття як негативного в юридичному плані» [7]. Отже, в нормативно-правових актах в недостатній мірі розкрита суть збитків як економічної категорії, які, на нашу думку, являють собою еко-

номічне явище у вигляді зменшення потенційної можливості отримання підприємством грошових коштів від використання активів підприємства внаслідок їх втрати, пошкодженням та знищення або неналежного виконання зобов'язання та/або не дотримання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

Слід зазначити, що в діючих нормативно-правових актах відсутнє тлумачення понять «втрачене», «пошкоджене» та «знищене» майно. Разом з тим, у ч. 1 ст. 1 зареєстрованого у Верховній Раді України Проекті закону про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії, наведено визначення цих понять. А саме «втраченим майном вважатиметься «майно, місцезнаходження якого та/або незаконного володільця якого встановити неможливо, зокрема в результаті можливого його знищення, крадіжки, недбалого ставлення, інших дій або бездіяльності третіх осіб, які не є законними власниками такого майна внаслідок обставин, пов'язаних із збройною агресією», пошкодженим є майно, що «внаслідок обставин, пов'язаних із збройною агресією, частково втратило свої споживчі властивості та економічну цінність, що обмежує його використання за призначенням (при цьому таке майно може бути відновлене і знову набути повністю або частково втрачених корисних якостей для використання його за призначенням)», а «майно, яке, внаслідок обставин, пов'язаних із збройною агресією, стало непридатним для використання за призначенням, повністю втратило споживчі властивості, економічну цінність або повністю припинило існування (при цьому втрачені майном вла-

стивості не можуть бути відновлені)» є знищеним [8].

Відповідно до п. 2 Пояснювальної записки до зазначеного законопроекту, його метою є «захист майнових прав осіб, порушених внаслідок збройної агресії ... у відповідності до міжнародних та європейських стандартів прав людини, зокрема практики ЄСПЛ». Відшкодування збитків у міжнародному праві – це зобов'язання суб'єкта міжнародного права, якому ставиться за провину вчинення міжнародно-протиправного акту, відшкодувати заподіяні збитки [8].

Сутність збитків широко висвітлена в наукових працях провідних вчених та практиків, як юристів так і економістів (табл. 1).

З наведених у табл. 1 визначень видно, що поняття «збитків» розглядається авторами з двох позицій: з юридичної – як підстава для настання юридичної відповідальності (цивільно-правової, майнової, кримінальної), а з економічної – збитками визнаються будь-які втрати, пов'язані зі зменшенням вартості майна (активів), незалежно від того з яких причин воно сталося. Тобто, судовим експертом-економістом при визначенні розміру збитків українських підприємств внаслідок військової агресії Російської Федерації не досліджуються причинно-наслідкові зв'язки між військовою агресією та її наслідками. Для практичного значення інтерпретації цієї дефініції з точки зору предмету судово-економічної експертизи із визначенням розміру збитків українських підприємств усіх форм власності внаслідок російської військової агресії набуває особливого значення економічна природа збитку та його склад.

Узагальнення результатів дослідження суті поняття «збитки»

Автори та джерело	Характерні особливості
К.Л. Бугайчук, Д.М. Корнієнко та ін. [9]	Збитками є грошова оцінка понесених втрат, що заподіяв боржник чи порушник
О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова [10]	Збитки це грошові вираження майнової шкоди
М. П. Дончик, І. Ф. Коваль [11]	Збитки – це вартісний грошовий вираз майнової шкоди, завданої особі у вигляді втрат, витрат, недоотриманих доходів, внаслідок порушення її цивільних прав та інтересів
Й. С. Завадській, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич [12]	Збитки (англ. Losses) – перевищення витрат над доходами (прибутками) госпрозрахункових підприємств, об'єднань чи організацій
Л. О. Єсіпова [13]	Під збитками у цивільному праві слід розуміти будь-яку майнову шкоду, майнові втрати особи, спричинення яких тягне виникнення встановлених законом правових наслідків
Т. Є. Крисань [14]	Під збитками розуміються ті негативні наслідки, які наступили в майновій сфері потерпілого в результаті вчиненого проти нього цивільного правопорушення, але, на момент відшкодування збитків вони представляють собою грошовий вираз зазнаних негативних наслідків
В.І. Новошицька [7]	Збитки це негативні наслідки в майновій сфері потерпілого, які завжди викликані неправомірною поведінкою іншого; відшкодування збитків повинно поставити позивача в таке становище, якщо б договір було виконано; збитки це завжди вартість втраченого, тобто грошовий вираз цих втрат
С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Ксенко, С.І. Юрій [15]	Збитки – це кошти, які безповоротно витрачені суб'єктами господарювання
І.Ю. Поліщук [16]	Економічне розуміння збитків – це зменшення вартості майна юридичної чи фізичної особи в результаті перевищення витрат цієї особи над отриманими нею доходами в одному часовому періоді, то юридичне – зменшення майна в результаті протиправного порушення права

Джерело: складено автором

На нашу думку, економічна природа збитку підприємства полягає в його економічних втратах у вигляді зменшенні вартості майна підприємства, вільного від боргових зобов'язань (чистих активів) та упущеної вигоди (очікуваного приросту чистих активів). Чисті активи, згідно національних стандартів бухгалтерського обліку, – це «активи підприємства за вирахуванням його

зобов'язань» [17]. У свою чергу, активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому, а зобов'язання – заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підпри-

емства, що втілюють у собі економічні вигоди відповідно до ст. 1 Закону про бухгалтерський облік [5].

Відмітимо, що різність підходів у трактуванні збитків та їх складу суттєво впливає на визначення предмету судово-економічної експертизи. Загалом, з приводу визначення предмету судово-економічної експертизи відмічається певна дискусійність наукових поглядів. Так, у словнику української мови предмет визначено як «те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого-, чого-небудь» [18]. Окремі науковці при визначенні предмету судово-економічної експертизи стверджують, що її предметом є дослідження явищ господарської діяльності, яка проводиться за конкретною справою [19], або «негативні зміни в господарській діяльності підприємств і організацій, які спричинені будь-якими деструктивними факторами» [20]. Змістовне та уточнююче визначення наводить О.О. Ковальчук, який стверджує, що «предметом судово-економічної експертизи загалом варто вважати документальне відображення господарських операцій підприємств, а предметом судово-економічної експертизи за конкретною справою – окремі питання, поставлені експерту предмет судово-бухгалтерської експертизи визначається завданнями, що поставлені перед експертом бухгалтером, та змістом питань, які вирішує судово-бухгалтерська експертиза» [21]. Натомість, М.Т. Білуха зазначає, що предметом судово-економічної експертизи є господарські операції та їх достовірність відображення у системі бухгалтерського обліку і звітності, які стали об'єктами розслідування і судового розгляду пра-

воохоронними органами і потребують спеціальних знань експерта-бухгалтера для встановлення істини [22]. Щодо необхідності володіння спеціальними знаннями зазначає науковець А.М. Ужва, який вважає, що «предметом судово-бухгалтерської експертизи є бухгалтерські операції, що відбивають фінансово-господарську діяльність і разом з тим є певною мірою її частиною та потребують спеціальних знань експерта-бухгалтера для встановлення істини у конкретній справі» [23]. А от судові експерти О. В. Аніщенко та О. Л. Данильченко визначають предмет експертизи як «встановлення документальної обґрунтованості економічної складової розрахунку збитків, проведеного відповідним контролюючим (уповноваженим) органом» [24].

Узагальнення поглядів науковців та практиків на предмет судово-економічної експертизи наведено у таблиці 2.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення поглядів науковців та практиків на предмет судово-економічної експертизи дозволило нам прийти до висновку, що предметну сферу судово-економічної експертизи економічних втрат (збитків) українських підприємств унаслідок військової агресії Російської Федерації формують завдання, які поставлені перед судовим експертом-економістом для встановлення фактичних даних та обставин справи (провадження) щодо розміру зменшення вартості майна (чистих активів) та розміру недоотриманого прибутку (упущеної вигоди) українських підприємств внаслідок втрат від неоплачених товарів, робіт та послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях, пошкодження

та знищення їх активів, відображених в документах, що є об'єктами дослідження, із використанням спеціальних

знань, шляхом застосування відповідних методів, прийомів та способів.

Таблиця 2

Матриця наукових поглядів на визначення предмета судово-економічної експертизи

Автори	Характерні особливості предмету судово-економічної експертизи				
	Бухгалтерські та або господарські операції	Документальне відображення операцій явищ, процесів	Інформація про факти та обставини справи	Фактичні дані про відображені в документах інформацію щодо економічної діяльності	Конкретне завдання які поставлені перед судовим експертом-економістом
М. Т. Білуха [22]	+				
А.М Ужва [23]	+				
І. А. Волкова [25]	+				
О.О. Ковальчук [21]		+			
В.М. Шарманська, С. О. Шарманська, І. В. Головка [19]		+			
М.І. Камлик [20]		+			
П.П. Чеберяк[26]			+		
Л.М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян та ін. [27]				+	
О. В. Аніщенко О. Л. Данильченко [24]					+
А.В. Свінцицький [28]					+
Е.Р. Россинская [29]					+

Джерело: складено автором

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > 326-2022-п

2. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgibin/u/book/sis>.

[pl?Qry=%C2%F2%F0%E0%F2%E0&found=34&action=search](https://zakon.rada.gov.ua/pl?Qry=%C2%F2%F0%E0%F2%E0&found=34&action=search)

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від

16.07.1999. №996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

6. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>

7. Новошицька В. І. Щодо визначення поняття збитків у сфері господарювання. Правничий часопис Донецького університету. №2 (2019). URL: <https://jpch.donnu.edu.ua>

8. Про захист права власності та інших речових прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії: Проект Закону від 01.03.2022. № 5177. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II04504A>

9. Особливості призначення і проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням: науково-методичні рекомендації. Кол. авторів. Харків : ХНУВС, 2015. 60 с. URL: <https://cutt.ly/lnb0nbu>

10. Цивільне право України. Підручник. За ред. О.В. Дзера, Н.С. Кузнецової. К. Юрінком Інтер, 2021. 864 с.

11. Дончик М. П., Коваль І. Ф. Щодо поняття та складу збитків. Вісник наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. Том 1 № 10 (2018). URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5453>

12. Завадській Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. Київ, 2006. 355 с.

13. Єсіпова Л.О. Цивільно-правова сутність понять збитки та шкода. Часопис цивілістики. Одеса: ОНЮА, 2015. Вип. 18. С. 33–36

14. Крисань Т.Є. Збитки як категорія цивільного права України : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. 21 с.

15. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Ксенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / С.В. Мочерний (ред.). Світ, 2005. Т. 2. С. 563

16. Поліщук І.Ю. Збитки, їхній економічний зміст та відображення в бухгалтерському і податковому обліках. Незалежний аудитор № 2 (25), 2014. С. 128-132. URL: <http://nndes.org.ua/news/item/54-%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0>

17. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19: Наказ Міністерства фінансів України від 07.07.1999. № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text>

18. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/predmet>

19. Шарманська В.М., Шарманська С.О., Головка І.В. Судова бухгалтерія: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 454 с.

20. Камлик М.І. Судова бухгалтерія. Підручник. Вид. 4-те, доп. та перероб. К. Атіка. 2003. 592 с.

21. Ковальчук О.О. Судово-економічна експертиза: теоретичний аспект Управління розвитком. 2014. №12. С. 49-51. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/8199/1/%d0%9a%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d1%87%d1%83%d0%ba.pdf>

22. Білуха М.Т. Судово-бухгалтерська експертиза: підручник. Київ: Видавнича компанія «Воля», 2004. 656 с.

23. Ужва А.М. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб. Миколаїв. 2019. 228 с. URL: http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/529/1/%D0%A3%D0%B6%D0%B2%D0%B0_%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%80%D1-%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0.pdf

24. Аніщенко О.В., Данильченко О.Л. Збитки як предмет судової економічної експертизи у кримінальному провадженні. Судова економічна експертиза. 2019. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/338/359>

25. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. І. А. Волкова. К. Центр учбової літератури, 2009. 84 с.

26. Чеберяк П.П. Завдання судових експертиз при розкритті й розслідуванні злочинів, вчинених в економічній сфері України. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 10. С. 83-88.

27. Головченко Л.М., Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е.Б. та ін. Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта. авт.-уклад.: Х. Право, 2016. 928 с.

28. Свінцицький А.В. Поняття та значення судових експертиз у розкритті й розслідуванні організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування. Інформація і право. № 3(34). 2020. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/13_17.pdf

29. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском и арбитражном процессе. Практ. пособие. М. Право и закон, 2006. 224 с.

REFERENCES:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкody та збитків, завданих Україні внаслідок збройної аghresii Російської Федерації» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Procedure for determining the damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

2. Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. (n.d.). *jnsm.com.ua*. Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/cgibin/u/book/sis.pl?Qry=%C2%F2%F0%E0%F2%E0&found=34&action=search> [in Ukrainian].

3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.*

ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].

4. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» [Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> [in Ukrainian].

6. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» [Order of the Ministry of Finance of Ukraine «On approval of the National Regulation (Standard) of Accounting 1 «General requirements for financial reporting»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> [in Ukrainian].

7. Novoshytska V. I. (2019). Shchodo vyznachennia poniattia zbytkiv u sferi hospodarivannia [Regarding the definition of losses in the field of management]. *Pravnychi chasopys Donetskoho universytetu – Law Journal of Donetsk University*, 2. Retrieved from <https://jpch.donnu.edu.ua> [in Ukrainian].

8. Proekt Zakonu «Pro zakhyst prava vlasnosti ta inshykh rechovykh prav osib, postrazhdalykh vnaslidok zbroynoi aghresii» [Draft Law «On protection of property rights and other property rights of victims of armed aggression»]. (n.d.). *ligazakon.net*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JI04504A> [in Ukrainian].

9. Osoblyvosti pryznachennia i provedennia ekspertyzy shchodo vyznachennia rozmiru materialnykh zbytkiv, shkody nemainovoho kharakteru, shkody dovkilliu, zapodianoi kryminalnym pravoporushenniam: naukovo-metodychni rekomendatsii (2015) [Peculiarities of appointing and conducting an examination to determine the amount of material damage, non-pecuniary damage, environmental damage caused by a criminal of-

fense: scientific and methodological recommendations. Kharkiv : KhNUVS. (n.d.). cutt.ly. Retrieved from <https://cutt.ly/lnb0nbu> [in Ukrainian].

10. Dzera O.V., & Kuznetsovoi N.S. (2021). *Tsyvilne pravo Ukrainy. Pidruchnyk [Civil law of Ukraine. Textbook]*. K. Yurinkom Inter [in Ukrainian].

11. Donchuk M. P., & Koval I. F. (2018). *Shchodo poniattia ta skladu zbytkiv [On the concept and composition of losses]*. Visnyk naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa – Bulletin of the Vasyl Stus DonNU Scientific Society, Tom 1, 10. Retrieved from <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5453> [in Ukrainian].

12. Zavadskii Y.S., Osovska T.V., & Yushkevych O.O. (2006). *Ekonomichniy slovnyk [Economic dictionary]*. Kyiv [in Ukrainian].

13. Iesipova L.O. (2015). Tsyvilno-pravo-va sutnist poniat zbytky ta shkoda [Civil law essence of the concepts of damage and harm]. *Chasopys tsyvilistky – Civilist magazin*, Vyp. 18. 33–36 [in Ukrainian].

14. Krysan T.Ie. (2008). Zbytky yak katehoriia tsyvilnoho prava Ukrainy [Losses as a category of civil law of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: ONUA. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/788> [in Ukrainian].

15. Mochernyi S.V., Larina Ya.S., Ksenko O.A., & Yurii S.I. (2005). *Ekonomichniy entsyklopedychnyi slovnyk: U 2 t. [Economic encyclopedic dictionary: In 2 volumes]*. Svit, T. 2 [in Ukrainian].

16. Polishchuk I.Iu. (2014). Zbytky, yikhonii ekonomichniy zmist ta vidobrazhenia v bukhhalterskomu i podatkovomu oblikakh [Losses, their economic content and reflection in accounting and tax accounting]. *Nezaleznyi Audytor – Independent auditor*, 2 (25). Retrieved from <http://nndes.org.ua/news/item/54-%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0> [in Ukrainian].

17. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku 19» [Order of the Ministry of Finance

of Ukraine «On approval of the National Regulation (Standard) of Accounting 19»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text> [in Ukrainian].

18. Slovnyk ukrainskoi movy. Akademichniy tлумachnyi slovnyk (1970-1980) [Dictionary of the Ukrainian language. Academic Interpretive Dictionary (1970-1980)]. (n.d.). *sum.in.ua*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/predmet> [in Ukrainian].

19. Sharmanska V.M., Sharmanska S.O., & Holovko I.V. (2008). *Sudova bukhhalteria: navch. posib. [Forensic accounting: textbook]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

20. Kamlyk M.I. (2003). *Sudova bukhhalteria. Pidruchnyk [Forensic accounting. Textbook]*. Vyd. 4-te, dop. ta pererob. K. Atika [in Ukrainian].

21. Kovalchuk O.O. (2014). Sudovo-ekonomichna ekspertyza: teoretychnyi aspekt [Court economic expertise: theoretical aspect]. *Upravlinnia rozvytkom – Development management*, 12, 49-51. Retrieved from <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/8199/1/%d0%9a%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d1%87%d1%83%d0%ba.pdf> [in Ukrainian].

22. Bilukha M.T. (2004). *Sudovo-bukhhalterska ekspertyza: pidruchnyk [Forensic accounting examination: a textbook]*. Kyiv: Vydavnycha kompaniia «Volia» [in Ukrainian].

23. Uzhva A.M. (2019). *Sudovo-bukhhalterska ekspertyza : navch. posib. [Forensic accounting examination: textbook]*. Mykolaiv. Retrieved from http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/529/1/%D0%A3%D0%B6%D0%B2%D0%B0_%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%80%D1-%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0.pdf [in Ukrainian].

24. Anishchenko O.V., & Danylchenko O.L. (2019). Zbytky yak predmet sudovoi ekonomichnoi ekspertyzy u kryminalnomu

provadzheni [Losses as a subject of forensic economic expertise in criminal proceedings]. *Sudova ekonomichna ekspertyza – Forensic economic expertise*. Retrieved from <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/338/359>. [in Ukrainian].

25. Volkova I. A. (2009). *Sudovo-bukhhalterska ekspertyza: navch. posib. [Losses as a subject of forensic economic expertise in criminal proceedings]*. K. Tsentri uchbovoi literatury [in Ukrainian].

26. Cheberiak P.P. (2013). *Zavdannia sudovykh ekspertyz pry rozkrytti y rozsliduvanni zlochyniv, vchynenykh v ekonomichnii sferi Ukrainy [Tasks of forensic examinations in the detection and investigation of crimes committed in the economic sphere of Ukraine]*. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava – Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, Vyp. 10, 83-88. [in Ukrainian].

27. Holovchenko L.M., Lozovyi A. I., & Simakova-Yefremian E.B. (2016). *Osnovy sudovoi ekspertyzy: navchalnyi posibnyk dlia*

fakhivtsiv, yaki maiut namir otrymaty abo pidtverdyty kvalifikatsiiu sudovoho eksperta [Fundamentals of forensic science: a training manual for professionals who intend to obtain or confirm the qualification of a forensic expert]. avt.-uklad.: Kh. Pravo [in Ukrainian].

28. Svintsytskyi A.V. (2020). *Poniattia ta znachennia sudovykh ekspertyz u rozkrytti y rozsliduvanni orhanizovanoi zlozhyvanoi diialnosti u sferi opodatkovannia [The concept and importance of forensic science in the disclosure and investigation of organized taxable activities in the field of taxation]*. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 3 (34). Retrieved from http://ippi.org.ua/sites/default/files/13_17.pdf [in Ukrainian].

29. Rossynskaia E.R. (2006). *Sudebnaia ekspertyza v uholovnom, hrazhdanskom y arbytrazhnom protsesse [Forensic examination in criminal, civil and arbitration proceedings]*. Prakt. posobye. M. Pravo y zakon [in Russian].